

KİTAP İNCELEMESİ

Fuad ALESKEROV, Hasan ERSEL ve Yavuz SABUNCU (2010), **SEÇİMDEN KOALİSYONA: Siyasal Karar Alma**, İkinci Baskı, Efil Yayınevi, Ankara (Birinci Basım: Yapı Kredi Yayınları, 1999).

Bundan dört yıl önce, 12 Şubat 2007'de kaybettiğimiz çok değerli hocamız Prof. Dr. Yavuz Sabuncu'nun da aralarında bulunduğu üç değerli bilim adamının kaleme aldığı bu çalışmanın ilk baskısı 1999'da yapıldı. Kitabın en ilgi çekici yönü yazarlarının sırasıyla matematikçi, iktisatçı ve siyaset bilimci olmasıydı. Bu özelliğiyle kitap, son 50 yıl içinde dünya siyaset bilimi yazınında geniş yer bulan akılcı tercih ve seçim teorisinin kavramlarına dayanan siyasal kuramları, bunların kullandığı matematiksel araçlar ile siyasal olaylara yaklaşım biçimlerini genel okuyucuya da hitap edecek biçimde açıklayarak, Türkiye'de bu alanda var olan önemli bir boşluğu doldurdu. İkinci baskısının yayınlanmasına kadar aradan geçen on yılı aşkın süre içerisinde bu işlevi yerine getirmesinde, kitabın temel siyasal kavramları ve bunları çözümlenmeye yarayan matematiksel modelleri basit örneklerle, teknik olmayan bir dille anlatmasının rolü büyüktü.

Kitabın iki baskısı arasında geçen süre içerisinde gerek siyasal problemleri modelleme ve çözümlenme çabalarında, gerekse dünyada ve Türkiye'de siyasal süreçlerde meydana gelen önemli bazı gelişmeler de kitabın ikinci baskısında yer alıyor. Örneğin 11 Eylül 2001'de ABD'de Dünya Ticaret Merkezi binalarına yapılan saldırı sonrasında gelişen süreçle siyasal olaylara bakış açısının değişmesinden hareketle kitaba terörizmin siyaset kuramına yansımalarına ilişkin bir bölüm eklenmiş. Kitapta bazı bölümler yeni basısında güncellenmiş. Bu yapılırken de birçok değerli akademisyen ve ilgilinin görüş ve katkılarından yararlanmış. Örneğin son dönemde Türkiye'de yapılan seçim sonuçlarını irdeleyen bölüm A.Ü. SBF'den Murat Sevinç ve Ahmet Murat Aytaç'ın katkıları ile yazılmış.

Kitap üç kısımdan oluşuyor. Birinci kısım "*Toplumsal Karar Alma*" adını taşıyor ve toplumsal kararlar alabilmek için ihtiyaç duyulan karar kurallarını ve mekanizmalarını tanıtmayı amaçlıyor. Kitabın birinci basımından görece az bir değişikliklerle sunulan bu kısım, "siyasal karar alma"nın niçin gerekli olduğu, siyasetin önemli uygulama alanlarının başında gelen "devlet" in varlık nedeni ve "demokrasi" tartışmalarını içeren bir bölümle başlıyor. Bu bölümde

“halkoylaması” ve “seçimler” gibi temel siyasal karar alma yöntemleri tanımlanıyor. Karar alma sorunu açısından “siyaset”i “bir insan grubunun kolektif karar alma süreçlerinden birisi” olarak tanımlayan yazarlar, kitabın bütününde siyasetin alanını devletle sınırlı tutmayan ve bir insan grubunun söz konusu olduğu her alana (şirketler, sivil toplum kuruluşları vs.) genişleten bir yaklaşımı benimsenmiş oluyorlar. Bu yaklaşımla kitaba sadece siyaset bilimi ile uğraşanların değil; iktisat, işletme, uluslararası ilişkiler gibi farklı disiplinlerde kolektif karar alma mekanizmalarını ve güç dengelerinin oluşumunu anlamaya çalışan herkesin ilgisini çekebilecek bir yapı kazandırılmış oluyor.

Kitapta, “demokratik sistem” özünde “toplumsal tercihlere ancak bireysel tercihlerden hareketle varılabileceği ilkesine göre işleyen bir sistem” olarak tanımlanıyor. Bu tanımlamadan hareketle “Mükemmel Bir Toplumsal Karar Alma Yöntemi Olabilir mi?” adı verilen ikinci bölümde toplumsal tercihlerin yapılabilmesi için tüm ilgililerin (vatandaşlar, hemşeriler, komite üyeleri vs.) doğrudan (halkoylaması) ya da dolaylı (seçim) biçimde açıkladığı tercihlerine dayanılarak toplumsal tercihlerin nasıl belirleneceğine ilişkin yöntemler tarihsel bir perspektifle açıklanıyor. Bu amaçla kullanılan bütüncülleştirme kuralları ya da oylama yöntemleri sistemin nasıl işleyeceğini belirlediğinden, söz konusu mekanizmalar ve özellikleri siyasal sistemi ve demokrasinin gelişimini yorumlamak açısından yararlı araçlar sunuyor. Bu çerçevede, bireysel tercihlere saygılı olma koşulunu sağlayan, tutarlı bir toplumsal karar alma kuralı bulunamayacağını gösteren Kenneth J. Arrow’un, kendi adıyla da bilinen ünlü “olanaksızlık teoremi” ve hem liberal hem de çoğunluğa saygılı olunmasının olanaksız olduğunu gösteren Amartya K. Sen’in “liberal karşıtlamı (paradoksu)” tanıtılıyor. Bölümde özetle, her konuda uygulanabilen ve herkes için doyurucu olabilecek bir toplumsal karar kuralının olamayacağına ilişkin sonuçlar açıklanarak, bu durumun doğurduğu karar kuralları zenginliğine dikkat çekiliyor. Mükemmel bir oylama yönteminin olamayacağı sonucunun, toplumsal karar alabilmek için bireylerin tercihlerinin göz önüne alınmaması ya da oylama yönteminden vazgeçilmesine değil, zaman içerisinde farklı araştırmacıların belli amaçlar için uygun karar kurallarının türetilmesi çalışmalarına hız vermesine yol açtığı vurgulanıyor. Bu noktadan hareketle kişisel tercihlere dayanılarak toplumsal karar alma yollarına ulaşmada ünlü düşünür, matematikçi, siyaset bilimci ve filozofların katkılarını tarihten örnekler veriliyor. Bölümün sonunda bir oylama sisteminde, oy verenlerin sonucu lehlerine çevirmeye yönelik olarak stratejik davranışlar sergileyebileceklerini ortaya koyan ve oy verenlerin işbirliği yapmamalarından kaynaklanabilecek sorunları inceleyen kuramlar tanıtılıyor. Bölümün eklerinde ise farklı karar kurallarının ve oylama sistemlerinin arkasındaki ana fikirler ve matematiksel alt yapı olabildiğince basit bir biçimde ifade edilerek, ilk

aşamada başkaca bir kaynağa ihtiyaç duyulmaksızın konunun teknik anlamda anlaşılması hedefleniyor.

Zaman içinde insanların oylamaya başvurması fikrinin ve en genel anlamda demokrasinin gelişmesiyle karşılaşılan çeşitli sorunları çözmek için bulunan yöntemler “Oylama ve Seçimler” başlığını taşıyan üçüncü bölümde ele alınıyor. Toplumsal tercih ve oylama kurallarının derinlemesine incelendiği alanların doğması ile konunun sistematik bir biçimde ele alınışının sağlandığı vurgulanıyor. Bu bağlamda toplumsal kararın oylama ile sonuca bağlanmak istendiği durumlarda “oybirliği”, “çoğunluk” ve “oransal temsil” ilkelerine dayanan oylama kuralları, demokratik seçim kavramına uygunlukları çerçevesinde ele alınıyor.

“Seçim ve Seçim Sistemleri” başlıklı ikinci kısım, siyasal seçimlerin yasal temellerine ilişkin kimlerin “seçme hakkı” olduğu, seçimlerin “serbest” olmasının hangi düzenlemeleri gerektirdiği gibi sorunların tartışıldığı bir bölümle başlıyor. Bu kısmın devamında dünyadaki bazı seçim sistemlerinin özelliklerinin açıklandığı bir bölüm yer alıyor. Bu bölümde Birleşik Krallık, Fransa, İsveç, İsrail, Almanya ve Avustralya’daki seçim sistemleri inceleniyor. İzleyen bölümde ise Türkiye’nin seçim deneyiminin tarihsel gelişimi ayrıntılı bir biçimde ele alınarak, çok partili dönemden bugüne kadar yapılan seçimlerin özellikleri ve sonuçları yorumlanıyor. Bu kısım farklı seçim sonuçlarının karşılaştırılmasında kullanılabilecek bazı matematiksel yöntemleri ve endeksleri (parçalanmışlık endeksi, etkin parti sayısı vb.) açıklayan bir ek bölümle sonlandırılıyor.

Kitabı ilk baskısından en fazla farklılaştıran ve “*Demokrasilerde Kurumsal Yapı*” başlığını taşıyan üçüncü kısımda, “çıkarcı gruplar”, “lobicilik” ve “terörizm”, “siyasal partiler ve seçmen”, “demokratik siyasal sistemler” ve “siyasal partiler arasında ilişkiler ve koalisyon” konuları ele alınmış. Bu kısım kitaba demokratik bir toplumu anlayabilmek için, temel toplumsal karar kuralının (oylama mekanizmasının) incelenmesinin yeterli olmadığı görüşünden hareketle eklenmiş. Örneğin siyasal partilerin incelendiği bölümde ele alınan konu, siyasal partilerin ortaya çıkışı ve türlerinden başlanarak partiler arası rekabetin sistematik olarak incelenmesine yarayan araçlara kadar uzanan geniş bir yelpazede sunulmuş.

Bu kısımda demokratik bir toplumda insanların isteklerini duyurmak, çıkarlarını savunmak ve yönetime katılmak için bir araya gelerek örgütlenmeleri sonucunda ortaya çıkan kurumsal yapı da irdelenmiş. Farklı kurumsal yapıların özellikleri, aralarındaki bilgi akışı ve ilişkiler ile demokratik sistemin işleyişi tartışılmış. Son olarak siyasal partiler arası ilişkiler ve işbirliklerinin analiz edilmesinde oyun kuramının sunduğu araçların nasıl kullanılabileceği açıklanmış.

Ünlü tarihçi, yasa yapıcı, düşünür ve kralların yanı sıra, neredeyse hepsi Nobel ödüllü bilim adamlarının ortaya koyduğu yöntem ve kuramların çeşitliliği, kitabın ele aldığı konuların toplum yaşamı açısından önemini tarih boyunca koruduğunu gösteriyor. Ayrıca, farklı dönem, bölge ve sistemlerde farklı seçim ve oylama sistemlerinin ortaya çıkmasının nedenlerini de açıklıyor. Bu sistemlerin gelişim süreçlerinin ve özelliklerinin ortaya konulması, sistem içinde yapılacak düzenlemelerle bir toplumda siyasal, ekonomik ve kültürel hayatın ne şekilde değiştirilebileceğine ilişkin ipuçları sunuyor. Bu ipuçlarının takip edilmesi ise, söz konusu düzenlemelerin amaçlarını, olası sonuçlarını, kurgulanan sistemlerin demokrasiye uygunluk derecesini yorumlamamızı kolaylaştırıyor.

Bu görüşü güçlendirmek adına, kitabın metodolojik anlamda katkılarına biraz daha yakından bakmakta fayda olduğunu düşünüyorum. Bu katkıları iki temel çizgide açıklamak mümkün görünüyor:

İlk olarak bu kitap, sosyal bilimlerdeki sorunları anlama ve çözümleme çalışmalarında çok disiplinli yaklaşımların gerekliliğinin genel kabul gördüğü günümüzde, bu türde araştırmaların önemli bir örneği. Bu açıdan, karar, tercih ve seçim kuramı alanında önemli çalışmaları olan Fuad Aleskerov'un karar ve seçim modellerinde kullanılan matematiksel yöntemlerin açıklanmasına yaptığı katkılar, siyaset bilimi ile iktisat biliminin ilişkisini bu kitapta ele alınan konular bağlamında gözler önüne seren Hasan Ersel'in katkı ve yorumları ile birleşiyor. Özünde bir siyaset bilimi eseri olan çalışma, matematiği kullanan bir açıklamanın doğru ve anlaşılır siyasal yorumunu yapan Yavuz Sabuncu tarafından şekillendiriliyor ve tamamlanıyor. Böylece okuyucuya siyasal sistemi ve karar alma mekanizmalarını tüm yönleriyle yorumlamakta yararlanabileceği çok yönlü bir bakış açısı kazandırılmış oluyor.

Kitabın ikinci önemli özelliği ise, daha önce de değinildiği üzere, ele aldığı konularda literatürde ortaya konulmuş bazı ilginç bulguları, bunların matematiksel temellerini ve siyasal süreçlerle bağlantılarını, teknik olmayan ve ustaca bir dille açıklıyor olması. Kitapta örneğin, bir grup insanın anlaşarak oylarını belirli bir biçimde kullanmayı kararlaştırmalarının seçim sonuçlarını etkileyebileceği veya tersine, oyun kuramında Tutuklunun İkilemi olarak bilinen ve karar vericilerinin işbirliği yapmamasının tarafların tümünün kaybetmesine yol açacağına ilişkin -basit fakat önemli- örneklerle ulaşılan bulgulara yer veriliyor. Bu bulgular seçim kampanyalarının finanse edilmesi ve ülkeler arası silahlanma yarışı gibi örnek olaylarla ilişkilendiriliyor. Kitabın bu anlamdaki katkılarına bir diğer örneğe; meclisteki küçük bir grubun (veya partinin) en büyük parti ya da grupta belirli bir karar kotasını aşan (kazan)

koalisyon kurma anlamında oy güçlerinin eşit olabileceği gibi ilginç sonuçlara ulaşılmasını sağlayan güç endekslerinin (Shapley-Shubik, Banzhaf endeksleri vb.) tanıtılarak, basitçe açıklanması. Bu araçları kullanarak yazarlar, Türkiye’de belirli bir dönemde siyasal partilerin oy güçlerini hesaplıyor, koalisyonların istikrarını yorumluyorlar. Kitapta yer verilen bir diğer ilginç bulgu da, çoğunlukçu sistemlere göre daha demokratik olduğu bilinen ve günümüzde ülkemizin de içinde olduğu birçok ülkede uygulanan oransal (nispi) temsil sisteminde, sandalye dağıtım mekanizmalarının (Örn. D’Hondt) matematiksel olarak tam oransal temsili sağlamayı (alınan oy oranında sandalye elde etmeyi) mümkün kılmaması. Sadece seçeneklerin nasıl eşleştirildiğine bağlı olarak veya birbiriyle ilişkisiz konulardaki soruların bir araya getirilmesi ile bir halkoylamasının (referandum) sonuçlarının değiştirilebileceği ise, kitapta sunulan ve bu yazı için seçtiğim bir başka ilginç bulgu. Kitapta bunlara benzer çok sayıda örneğe rastlamak mümkün.

Geçtiğimiz yıl ülkemizde yapılan halk oylaması, içinde bulunduğumuz yıl yapılacak genel seçim, gelecek yıllarda yapılacak Cumhurbaşkanlığı seçimi ve yerel seçimler ile yakın zamanda “yeni anayasa” yapımı sürecine girileceği beklentisi, kitapta ele alınan konuların ülkemiz siyasal yaşamı içindeki güncelliğini ortaya koyuyor. Kitapta incelenen konulara ve sunulan araçlara ilişkin uygulama ve araştırma alanları bunlarla da sınırlı değil elbette. Yüksek yargının yapısında yapılmakta olan düzenlemelerle oluşan yeni karar ortamı, Türkiye’nin Avrupa Birliği üyeliği sürecindeki müzakerelerde mevcut karar süreçleri ilk aklıma gelen örneklerden. Ayrıca, kitabın içerdiği konuların ve benzeri araştırmaların küresel rekabeti, küresel sermayenin dolaşım sürecinde işletmelerin sahiplik yapısı ve karar mekanizmalarında meydana getireceği yeni güç dengelerini ve uluslararası alanda alınan kararları anlamakta da faydalı olacağına inanıyorum. Kitapta anlatılan yöntem ve analizler, toplumsal sorunlara yönelik olarak parti ve seçmenlerin farklı konumları arasındaki uzaklıkların ölçülmesi, kamuoyu anketlerinin sistematik olarak yorumlanması, parti stratejilerinin iyileştirilmesi, toplumsal karar süreçlerinde baskı grupları ve sivil toplum kuruluşlarının etkilerinin incelenmesi, partiler arasında işbirliğinin ve demokrasinin geliştirilmesi gibi konularda yapılabilecek araştırmaları teşvik ediyor. Bu bağlamda, karar-seçim kuramı ile ilgilenen ve en genel anlamda siyasal, toplumsal ve iktisadi yaşamı sorgulayan biri olarak, Türkçe yazılmış olması itibarıyla de ayrı bir önem taşıdığını düşündüğüm bu kitabı kendi adıma bir “başucu eseri” olarak nitelendirebilirim.

Son cümlelerimi, fikir ve eserleriyle halen bizimle yaşayan Yavuz Sabuncu hocamıza, bilime sunmuş olduğu tüm katkılar ve isminin geçtiği her ortamda onu tanıyanların yüzünde gördüğüm sevgi ve özlemin bana verdiği ilham için özel teşekkürlerimi sunmaya ayırıyorum. Onu anmak ve bu kitabın nasıl bir özverili çalışmanın ürünü olduğunu en iyi şekilde ifade edebilmek için sözü,

kitabın yazarlarından Hasan Ersel'in 22.02.2007 tarihinde Referans Gazetesinde yayımlanan yazısından bir alıntı ile bitirmek istiyorum:

...İşte 12 Şubat 2007'de yitirdiğimiz değerli bilim adamı Yavuz Sabuncu, Fuad Aleskerov ve ben ortak yaptığımız bir çalışmada, 1991-1999 döneminde TBMM'nin istikrar derecesini ölçmeye çalıştık.

...

Bu çalışmanın yapılabilmesi için hem uzun bir dönemi kapsayan Türkiye Büyük Millet Meclisi (TBMM) tutanaklarının taranması, bu dönemde ön plana çıkan her önemli konuda partilerin birbirlerine yakınlık durumunun saptanması hem de ortaya çıkan sonuçların bir siyaset bilimci gözüyle dikkatle incelenmesi gerekiyordu. Yavuz Sabuncu, aramızda, bu işi yapabilecek tek kişiydi. Usanmadı, şikâyet etmedi ve aylarını bu işe verdi. Meclis Kütüphanesi'ne kapanıp çok kapsamlı ve derinlemesine bir çalışma yaptı. Makalenin özünü oluşturan ama "filan partilerin şu dönemde koalisyon yapmaları olanaksızdı" diye bir-iki satıra sığdırılmış olan bulgular işte bu özverili ve dikkatli çalışmanın sonuçlarıydı.

Allah rahmet eylesin..."

Dr. Yetkin Çınar, A.Ü. S.B.F., İşletme Bölümü, Sayısal Yöntemler Anabilim Dalı, Araştırma Görevlisi